

Tâlibof

bahsedilmiştir. 6. *Siyâset-i Tâlibî*. Tâlibof'un bu son eseri ölümünün ardından Mirza Habîb Şîrâzî tarafından yayımlanmıştır (Tahran 1329). Tâlibof'un çevirileri de şunlardır: *Risâle-i Fizik* (Farsça nesrin sade örneklerinden biri kabul edilir; İstanbul 1311); *Pendnâme-yi Mârkûs Kayser-i Rûm* (Aslı Yunanca olup *Prens Erzof* adlı Rusça çevirisinden tercüme edilmiştir; İstanbul 1312); *Risâle-i Hey'et-i Cedîde* (Fransız matematikçisi Camille Flammarion'a ait eserin Rusça tercümesinden çevrilmiştir; İstanbul 1312). Tâlibof'un bunların dışında çeşitli dergi ve gazetelerde birçok makalesi ve şiiri yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdul-Hadi Hairi, *Shi'ism and Constitutionalism in Iran*, Leiden 1977, s. 43-52; Shaul Bakhash, *Iran: Monarchy Bureaucracy and Reform under The Qajars: 1858-1896*, London 1978, s. 347, 348, 349, 350, 353, 354; Ferîdun Âdemiyet, *Endişehâ-yı Tâlibûf Tebrîzî*, Tahran 1363 hş.; Ahmed-i Kesrevî, *Târîh-i Meşrûta-i İrân*, Tahran 1370 hş., s. 43-46, 190, 191, 192, 193; Yahyâ Âryânpûr, *Ez Şabâ tâ Nimâ*, Tahran 2535 şş., I, 287-304; Mehdi Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İrân*, Tahran 1381 hş., II, 262-263; Reşnevâde, "Tâlibûf", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1382 hş., V, 371-375; İraj Parsinejad, *A History of Literary Criticism in Iran: 1866-1951*, Bethasda 2003, s. 121-140; İrec Efşâr, "Tâlibûf", *Yağmâ*, sy. 39, Tahran 1330 hş., s. 214-221; M. Kia, "Nationalism, Modernism and Islam in the Writings of Talibov-i Tabrizi (Iranian Intellectual Mirza Abdul Rahim Talibov-i Tabrizi)", *MES*, XXX/2 (1994), s. 201-223; Rızâ Şecerî-yi Kâsım Hayalî, "Tevellüd-i Tâlibûf ve Vekâlet-i ü ber Pâye-i İsnâd", *Faşlnâme-i Gencine-i İsnâd*, sy. 70, Tahran 1387 hş., s. 73-80; Munibur Rahman, "Tâlibûf", *Eİ²* (İng.), X, 164-165; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Munin), IX, 13459-13462.

RIZA KURTULUŞ

TALİH

(bk. BAHT).

TA'LİK

(bk. İDMÂC).

TA'LİK

(bk. MUALLAK).

TA'LİK

(التعليق)

Bir hukukî işlemin hükümlerinin işlemeye başlamasının veya işlemekte olan hükümlerine son verilmesinin gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir olaya bağlanması anlamında fıkıh terimi (bk. ŞART; TALÂK).

TA'LİK

(تعليق)

Altı çeşit yazının dışında İran'da ortaya çıkan kadim bir yazı türü.

Sözlükte "asılmak, askıya alınmak" anlamındaki **ta'lik** İran'da tevki' ve rikâ' yazılarından geliştirilmiş bir yazı çeşididir. Erken dönemden başlayarak İslâm devlet teşkilâtında, divanlarda kalem ağız 2-3 mm. olan tevki' hattıyla kısa, kalem ağız 1 mm. olan rikâ' ile uzun metinler yazılırdı. Bu yazıların İran'da ve İran'ın doğusundaki ülkelerde geçirdiği değişiklik sonucu ortaya çıkan yeni üslûba ta'lik adı verilmiştir. Bazı İran kaynaklarında ta'likin doğusunda İran'da kullanılan eski Avestâî ve Pehlevî yazılarının etkili olduğu ileri sürülmüşse de ta'lik yazı incelendiğinde onun tevki' ve rikâ'dan geliştirilmiş olduğu açıkça görülür. Bu yazı genelde harflerinin geniş kavisli ve asılmış gibi görünüşü sebebiyle bu ismi almıştır. Hatta tevki' ve rikâ' yazılarının arasında muallakta kaldığı için bu yazıya ta'lik denildiğini söyleyenler de vardır (Fezâilî, s. 418). Ta'lik için "ta'lik-i kadim" ve "ta'lik-i asıl" isimlerine de rastlanır.

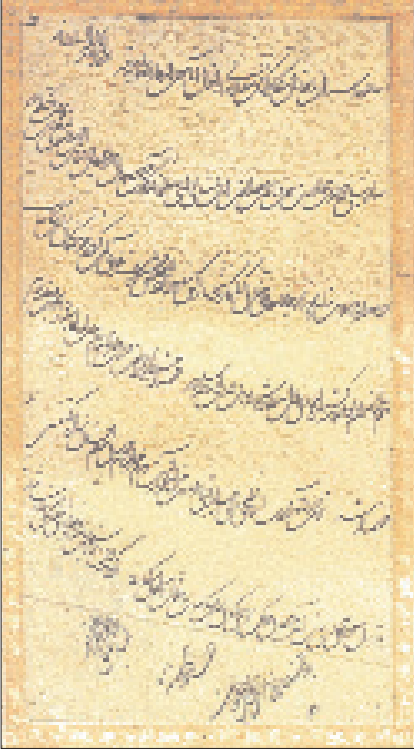
Ta'lik hattı, VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren yeni bir yazı türü olarak kendini göstermeye ve resmî divanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Ta'lik yazanlar hükümdarların ve dinî merkezlerin emrindeki kâtiplerdir. Bu kâtipler yazılarını edebî ve sanatlı ifadeyle kaleme almakta tecrübeli "ta'lik-nüvis"lerdir. Kendilerine münşî, yazdıkları metinlere de inşâ adı verilir. Ta'likin süratle yazılması, bilinen şekil ve ölçülerin dışına çıkılması sebebiyle harflerin iç içe oturduğu, birleşmeyen harflerin de birbirine bağlandığı, nokta ve hareketlerin yer

yer konmadığı görülür. Böylece süratle yazılması yanında resmî evrakta silinti ve kazıntının da önüne geçilmiştir. Bu özellikleri sebebiyle ta'likin yazılması ve okunması uzun alıştırmaya ve tecrübelerle bağlıdır. Ta'lik yazıda satır sonları bükülerek yukarıya doğru yükselir ve harfleri uzun kıvrıntılarla nihayetlendirir.

İran kaynaklarına göre ta'lik hattını ilk defa ortaya koyan Hâce Tâc Selmân-ı İsfahânî (ö. 897/1491) veya Hâce Eb'ül-Âl, kemale erdiren ise Abdülhay Münşî Esterâbâdî (ö. 907/1501) yahut Hasan b. Hüseyin Ali Fârisî'dir. Halbuki bu yazıyla VIII. (XIV.) yüzyıldan başlayan dikkate değer örnekler mevcuttur. Ancak araştırmacılar, İhtiyârüddin Münşî'nin (ö. 990/1582) ta'lik en yüksek seviyeye ulaştıran hattat olduğunda birleşmektedir. Bunların dışında kadim ta'lik hattında meşhur olanlardan bazıları şunlardır: Ahmed b. Ali b. Ahmed Şîrâzî (XIV. yüzyıl), Abdurrahman Müzehhib Şîrâzî (XIV. yüzyıl), Mansûr b. Muhammed Bihbehânî (XIV. yüzyıl), Necmeddin Mes'ûd Sâvî (XV. yüzyıl), Hâce Şehâbeddin Abdullah Mürvârid Kirmânî (ö. 922/1516), Âkâ Muhammed Kâzım Vâlih İsfahânî (ö. 1229/1814).

Seyyidî Mustafa Münşî'nin Fâtih Sultan Mehmed'in kütüphanesi için istinsah ettiği *Hikmetü'l-İşrâk* adlı eserin unvan sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 3267)

İhtiyar Münşî'nin ta'lik hattıyla 947 (1541) tarihli bir kütâsı (M. Uğur Derman fotoğraf arşivi)

Zaman içinde ta'lik hattından doğmakla beraber onu ortadan kaldırdığı (neshettiği) için bu ismi aldığı söylenen nesta'lik yazısı bütün İslâm âlemine yayılmış, ancak Osmanlılar buna sadece ta'lik demeyi tercih etmişlerdir. Kadîm ta'likin günlük işlerde kullanılan, harf birleşimlerini ve nokta işaretlerini ihmalinden dolayı okunması daha da güçleşen şikeste ta'lik (şikeste) adlı bir başka şekli XIV. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Ta'lik hattı resmî yazışmalara mahsus olsa da hüs-n-i hat sahasına intikal etmiş sınırlı sayıda örnekleri mevcuttur. Bunlara yazma kitaplarda veya murakka'lardaki müstakil kitalarda rastlanmaktadır. Ta'lik hattı kitap yazımı için kullanıldığında satırları düz olarak bitirilir.

Ta'lik Celâyirli, Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safevî hânedanlarının hüküm sürdüğü çağlarda daha çok yayılmış, Fâtiht Sultan Mehmed'in Otlukbeli Savaşı'ndaki galibiyeti neticesinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın sarayında mevcut sanatkârları İstanbul'a getirmesiyle Osmanlı ülkesine de girmiştir. Ta'lik hattıy-

la İstanbul'da eser verdiği bilinen ilk hattat Seyyidî Muhammed Münşî'dir. Onun Fâtiht'in kütüphanesi için 882'de (1477) istinsah ettiği Şehâbeddin es-Sühreverdî'ye ait *Hikmetü'l-İsrâk* adlı kitap (TSMK, nr. A 3267) zamanımıza kadar gelmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde mevcut *Risâle-i Vücûdiyye* (Revan Köşkü, nr. 472) ve sarayın arşiv bölümünde *Eğriboz Fetihnâmesi* (nr. 10.822) ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki *Risâle* de (nr. 2179/1) aynı hattatın yazılarından.

Kadîm ta'lik hattının Osmanlılar'daki asil tesiri Divân-ı Hümâyûn'da kullanılan tevkî' ve rikâ' yazıları üzerinde olmuştur. Fâtiht devrindeki divan teşkilâtında esasen tavrından uzaklaşmaya başlayan bu iki yazı kadîm ta'likin etkisiyle süratli bir değişime girmiş ve bundan divanî adı verilen yeni Osmanlı resmî yazısı doğmuştur. II. Bayezid döneminde bu başkalaşım tam anlamıyla ortaya çıkmış, XVI. yüzyılda bunun tevkî' yazıya karşılık daha kalın kalemle yazılan, hareke vb. işaretlerle doldurulmuş bir kanal halinde sonu yukarıya doğru çıkan satırlarıyla celfî divanî, Kanûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren devletin âdeti azametini gösteren ikinci resmî hat nevi olarak ortaya çıkmıştır. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*'da (s. 61) ta'lik hattını divanî adıyla anarak şöyle açıklar: "Lâkin vilâyet-i Rûm'daki Kalem-i Divânî hattatları ki üslûb-ı Acem'i tamam tagyir eylemişlerdir, amma okunması âsan resm ü hey'etle nakl-i dilpezi' etmişlerdir". Osmanlılar'da XV. yüzyıldan kalma birkaç eser dışında hiç revaç bulmadan unutulmuş kadîm ta'lik hattı İran'da resmî kullanımın dışında eskisi kadar olmasa da devam etmektedir. Günümüzde bu yazıyı hattatlar bilhassa celfî kalemle kıta ve levha yazmak için kullanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehdî Beyânî, *Ahvâl ü Âşâr-ı Hoşnûvisân*, Tahran 1358/1979, IV, 257-275; Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 61; Kummî, *Gülistân-ı Hüner*, s. 42-56; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 251-255; Habîbullah Fezâilî, *Atlas-ı Hat*, İsfahan 1391, s. 393-417, 418; Yazır, *Kalem Güzeli*, I, 95-96; F. Richard, "Divânî ou Ta'liq: Un Calligraphie au service de Mehmed II, Sayyidî Mohammad Mongî", *Les manuscrits du moyen-orient* (ed. F. Déroche), Paris 1989, s. 89-93; Ali Alparslan, "Ta'lik", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, XIV, 500-502; *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı* (haz. M. Uğur Derman), İstanbul 1992, s. 190; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003, s. 251-253; B. Moritz, "Arabistan", *İA*, I, 509-510; Pakalın, III, 391-393.

M. UĞUR DERMAN

TA'LİKÂT

(التعليقات)

İslâm telif geleneğinde bir metnin daha iyi anlaşılabilmesi için sayfa kenarlarına yazılan notlar, bir müellifin bazı görüş ve düşüncelerinin notlar halinde toplandığı eserlerin ortak adı.

Sözlükte "asılı olmak, yapışmak, ilişmek" mânasındaki **alak** kökünden türeyen ve "iliştirmek; iliştirilen şey" anlamlarına gelen **ta'lik** (ta'lika) kelimesinin çoğulu olan **ta'likât** (teâlik) "bir eserdeki ifade ve görüşlere yönelik tenkid, açıklama, ilâve, çıkarma ve tashih mahiyetinde sayfaların kenarlarına ya da alt kısımlarına eklenen notlar" demektir. Ayrıca bir âlimin bir ilim alanındaki görüş ve düşüncelerinin notlar halinde toplandığı risâle veya kitaplar için kullanılır. Ta'lik kelimesi dil bilgisi kurallarının, lafızların ve anlamlarının doğru şekilde tesbiti için nazım ve nesir örneklerinin delil kabul edildiği dönemlerden (istişhâd devri) sonra türetilmiştir. Nitekim Fârâbî'nin *et-Te'âlîk* (*et-Ta'likât*) *fi'l-hikme* ve İbn Sînâ'nın *et-Ta'likât* adlı kitapları başka bir eserin üzerine yapılan açıklamalar olmayıp dersler esnasında üzerinde durdukları konuların veya sorulara verdikleri dolaylı cevapların bir araya getirildiği, belli bir iç düzeni bulunmayan eserlerdir. Ayrıca İbn Sînâ'nın *et-Ta'likât*'ının, dersler sırasında öğrencisi Behmenyâr b. Merzûbân'ın tuttuğu notlardan oluştuğu bilinmektedir. İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde *et-Ta'likât* ismiyle sadece iki eser zikredilmekte olup bunlar, Osman b. Süveyd el-İhmîmi ve İstefan er-Râhib (Stephen of Alexandria) adlı müelliflere ait kimya ilmine dair kitaplardır. Bilindiği kadarıyla "bir esere düşülen notlar" anlamında ta'lik kelimesini ilk kullanan âlim Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 [?]) olup kendisine *Kitâbü Sibevyehi* üzerine notlardan meydana gelen bir eser nisbet edilmektedir.

Açıklama niteliğinde kaleme alınan ta'likât, bir eserin anlaşılmasını yerlerini açıklığa kavuşturmaya yönelik olabildiği gibi konuyu daha ayrıntılı biçimde ortaya koymak amacıyla da yapılmıştır. Yazma ve basma eserlerde ta'likât hâşiyede görüldüğü üzere sayfa kenarlarına konulur. Satır aralarına düşülen kısa notlara ise hâşiyenin yanı sıra ta'likât da denilmiştir. Genel bir kural bulunmamakla birlikte meselâ Arapça metinde karışıklığa yol açan zamirler